

Sok van mi kötelező – és csodálatos

Balázs Géza - 2016. 03. 01.

Ráadásul a szakemberek is egymásnak ugraszthatók e tárgyban, mert véleményt mond az író, az irodalmár, a tanár, no és természetesen a szülő, valamint az érintett a kis- és nagydiák is. Ahány élethelyzet, annyi nézőpont, esély sincs a konszenzusra. Ezért távolabbról közelítenék: a társadalom állapota, helyzete felől, majd pedig ennek nyomán fölvetnék néhány formabontó gondolatot.

Gárdonyi Géza szobra Gárdonyban

Posztvilág

A 20. században, a „minden Egész eltörött” érzésvilágában nehéz beszélni az „Egészről”, vagyis a minden embert összefogó és ezzel eligazodást és viszonylagos nyugalmat jelentő értékrendről. A 20. század végén divat lett mindenről többes számban beszélni: nincsen egy identitás, csak identitások vannak, nincsen történelem, csak történelmek vannak, nincsen norma, csak normák vannak, s hogy témánkhoz közelítsünk: nincsen irodalom, csak irodalmak vannak, és irodalomtörténet sincs, csak irodalomtörténetek. S bár ez a többesszámúsítás indokolható, a darabokban lévőség nem kedvez semmiféle egységesítő, normásító álláspontnak.

Különösen az európai társadalmak, s közte a magyar társadalom is csoportidentitásokra szakadt szét. A korábbi osztály- és rétegtudat helyén ma szubkulturális és tematikus identitások bukkannak fel: globalisták, kozmopoliták, feministák, ökológisták, különféle mozgalmisták, eljutva akár olyan szintig: hogy autósok-gyalogosok, városi biciklisták-gyalogosok, kutyatartók, romkocsmások. A korosztályok is felgyorsultak, úgy tűnik el is fogyott a nekik szánt ábécé: X Y Z...

S mi a következmény? A szociológus szerint: magányos tömeg, a humán etológia kutatója szerint: egyszemélyes csoport, a magam terminusa szerint: társas magány, s egy közösségi nyári tábor vezetői is ezt mondják: „sok-sok elkülönült egó tábora”.Ráadásul minden poszt: posztkeresztény, posztnacionalista... A modern világ, s benne az irodalom posztmodern, azt sem lehet tudni, hogy a mi jöhet a poszt után... Talán: posztposzt... És ismét eljutunk a Z-ig. Mérvadó irodalomtudományi iskolája a dekonstruktivizmus, de már zörgeti az ajtót az ugyancsak mérvadó kognitívizmus vagy éppen a hálózattudomány. A mai irodalmi véleményformálók (akik nemcsak az egyre fogyó

irodalmi közéletet, de sokszor magát az írókat is befolyásolják) még jórészt posztmodernnek és dekonstruktivisták: ők azon nőttek fel, azt képviselik, hogy nincs jelentéshordozó nyelv, csak jelentésteremtő, nem leírjuk a világot, hanem létrehozuk, megalkotjuk; a meglévő jelentések megkérdőjelezhetők, azokat folyamatosan újra kell teremteni. Mára megszűnt az irodalmi művek eszmei mondanivalója, talán már üzenetük sincs, csak aktuális olvasataik. Az avantgárddal kezdődő egyénieskedést a neoavantgárd és a posztmodern végleg beteljesíti: minden pillanatnyi, minden viszonylagos. A nyelvben is kimutatható ez a bizonytalanság, kortárs irodalmáraink kedvenc képzője lett a –ható/hető összekapcsolva a –ság/ség gyűjtőképzővel, nem éppen a könnyen érhetőség jegyében. A bizonytalanság nyelvi kultúrájának kedvelt szóalkotásai: elmondhatóság, elbeszélhetőség, leírhatóság, kifejezhetőség... Mivel folyamatosan –hatózunk/hetözünk, azaz bizonytalankodunk, csak megosztó véleményközösségeket lehet alkotni – például a kötelező irodalom kapcsán is. Korunk egyik divatszava, sőt szitokszava lett a megosztó. Berzsenyi vagy Csokonai? Jókai vagy Kemény Zsigmond? Mikszáth Kálmán vagy Móricz Zsigmond? Régi magyar irodalom kontra mai magyar irodalom? Lineáris időrendi haladás vagy alineáris időrendi haladás? Hasonló ez ahhoz, amitől a kritikus értelmiséginek egy kicsit azért ódzkodnia kellene, hogy homousion vagy homoiusion...

Vajon hogy lehetne mégis egy ilyen részekre szakadt, folyamatosan változó, átalakuló, minden korábbi értéket, rendszert megkérdőjelező bizonytalan világban a mégiscsak valamiféle közös álláspontot képviselő, a múlt-jelen-jövő közösségét átfogó iskolai tudást, azonbelül irodalmat, kötelező olvasmánylistát meghatározni. Úgy vélem, sehogy.

Éppen ezért én sem üdvözítő módszert, sem pedig olvasmánylistát nem kínálok fel, mert bár tudnék, de azt sokan nem fogadnák el. Két okból: először is megnéznék, hogy ki írta, s akkor helyből, másodsor, ha meglátnák a „kötelező” szót, akkor elvből. Persze megpróbálom kizökkenteni a kátyúba szorult kereket.

Gárdonyi: Egri csillagok – bronzba, kőbe vésve

Tanítás, tanulás a poszt-Gutenberg, vagyis a Google-galaxisban

Az talán elfogadható közös alapnak, hogy a tanítás és a tanulás az emberiség által felhalmozott kultúra szervezett továbbadására szolgál. Enélkül megszakadna az általunk teremtett világ, a kultúra folyamatossága. Ha egy nemzedék úgy döntene, hogy nem tanulja meg az emberi nyelvet, akkor minden kezdődhetne előlről, a tagolatlan kommunikációval, az agresszióval, a marokkővel, a tűzcsiholással, a gyűjtögetéssel és a vadászattal. (Vannak erre utaló jelek is.) Ám az ember gyermeke – ahogy Einstein mondja – óriások vállán áll, vagyis az elődök felhalmozott tudását rövid tanulási

idő alatt képes elsajátítani, és ennek ismeretében boldogulni, esetleg meghaladni azt a további fejlődés érdekében

Csak az a kérdés, hogy ebbe a szervezett tanulási időbe mi fér bele: minek kell beleférnie, mi az, ami esetleg kimaradhat. Ebben sohasem lesz közös álláspont. Ha a sikeres politikust megkérdezik, hogy szüksége volt-e 12 év matematika-tanulásra, ha igazán őszinte lenne, azt mondaná: nem. Ha a bölcsészt megkérdezik, hogy mi maradt meg 6-8 évi kémiatanulásából, azt mondaná: semmi. Ha Magyarország 36 éven felüli lakosságát megkérdeznék (akik elvben tanultak oroszul), hogy mi maradt meg a több évi orosztanulásukból, sejtjük a választ. És ez vonatkozna a kötelező olvasmányokra is: unalmas volt, el se olvastuk, csak a zanzásított változatot futottuk végig, a tanárok a saját véleményüket vagy a tankönyv szövegét kérték számon, egyébként is kit érdekel A kőszívű ember fiai, hol vagyunk már attól...

Ha tovább érdeklődünk, ugyanilyen lesújtó véleményeket fogunk hallani Jókai más műveiről – Jókai körülbelül a rendszerváltozásig vezette az olvasottsági listát, akkor még hamarjában sikerült kiadni egy 100 kötetes díszkiadást, Jókai-szótár is járt a sorozat vásárlóinak (én is szerzője voltam e szép munkának). De ezzel be is fejeződött a Jókai-kultusz.

A Toldi érthetetlen, mert eltűnt az a paraszti világ, egyébként is nevetséges egy történet versben. A Légy jó mindhalálig szánalmas, mert Nyilas Misi egy lúzer... Nincsenek grundok és nem halnak meg gyerekek tüdőbajban, miért olvasnánk A Pál utcai fiúkat. Ilyesfélét hallok.

Kétségtelen, hogy a világ az utóbbi két-három évtizedben az informatikai forradalom hatására óriásit változott, s ez kultúránkra és személyiségünkre (no meg az azon felnövők véleménynyilvánítására) is nagy hatással van. Megkockáztatom: az informatika világa, az internet mint

„kihelyezett agy, memória” evolúciós ugrást, megszaladást eredményez, amely az írásbeliség vagy az ipari forradalom megjelenésénél is jóval nagyobb változásokat indít el. Úgy vélem – ha már könyves szakemberek hívtak meg –, hogy az alapkérdés nem is a Gutenberg-galaxis, meg a poszt-Gutenberg-galaxis, az olvasás megváltozása, átalakulása, beleértve a kötelező olvasmányok listáját is, mindez csak tünet. Az alapkérdés ennél jóval mélyebben van: az ember változik, de nagyon...

Mivel ez ellen semmit se tehetünk, ezért alapkérdésekben nekünk kritikai értelmiségieknek, irodalmároknak, nyelvészeknek, és persze műszaki értelmiségieknek, meg orvosoknak, tanároknak kellene legalábbis valamilyen megközelítőleg azonos vagy hasonló álláspontot (és nem álláspontokat!) képviselnünk. Ez lenne az a bizonyos: „írastudók felelőssége”. De mivel posztvilágban élünk, minimum nincs, legföljebb minimumok, alap nincs, legföljebb alapok, ezért ez se várható el.

A kötelező

Ezért én magam se kísérlek meg tanácsokat adni, inkább csak másféle kérdéseket vetnék föl a kötelező olvasmányokkal, azok pedagógiai és még divatosabban andragógiai szerepével kapcsolatban.

Sok van mi kötelező – és csodálatos... Adtam címet előadásomnak. A kötelező (véleményem szerint) nem eredendően, abszolút rossz. Lehet nehéz, lehet kellemetlen, lehet nekem nem tetsző. Az életben rengeteg „kötelező” van, amit az ember kénytelen elviselni. Első ilyen kötelező: egyes védőoltások. Ha nem lenne kötelező, vajon beoltatnák-e magukat, gyermeküket az emberek. A második ilyen kötelező: maga az iskola. Hányan járnának iskolába, ha nem lenne kötelező. Maradjunk az iskolai kötelezőknél: ki választaná

önként és dalolva az írás-olvasást, a matematikát, a kémiát, a fizikát, a technikát? Közelítsünk az olvasáshoz: az olvasás egy kulturális technológia, nem annyira alapvető (biológiai) szükséglet, mint az anyagcsere, a szaporodás, a testi kényelem, a mozgás, a biztonság, az egészség és a növekedés. Vagyis, ha nem alakul ki, nem alakítják ki társadalmi minták és valamiféle kényszerek az ismeretszerzés, s egyik technológiája, az olvasás iránti olthatatlan vágyat, akkor az magától nem jön létre. Ezért alakította ki a társadalom a nevelés intézményeit: legelőször is az iskolát.

Nyilván az a közös érdekünk, hogy ez a nevelés lehetőség szerint erőszak- és konfliktusmentes legyen, és ha lehet: élményszerű és persze hatékony. De hát (atomjaira tagolt) társadalomban élünk, sokféle személyiséget, jellemet, érdeket kell összhangba hozni, nem lehet minden egyes ember, individuum minden egyes, akár pillanatnyi igényének megfelelni. Akad, akinek könnyű lesz ez a feladat, akad, akinek nem. Így vagyunk egyébként minden társadalmi kötelezettségünkkel. A KRESZ az együttműködés érdekében mindenkit korlátoz, aki megsérti, az vagy sikeres lesz, vagy póruljár.

A kötelező tanulás, a kötelező tananyag, a kötelező olvasmányok és a KRESZ is egyfajta szabály, norma, amely a jobb együttműködés, egyfajta társadalmi boldogulás és boldogság elérése miatt alakult ki. Ez akkor is így van, ha az egyes ember nem feltétlenül veszi észre az érdekeit. Vagy esetleg csak később jön rá.

Hibának, sőt bűnnek tartom az iskola, a tanulás elnyomó intézményként való beállítását.

Ehhez képest csak apró tévedésnek, hogy a tanulást úgy határozzuk meg, mint élvezetes, szórakoztató tevékenységet. Miért óvjuk túl a gyerekeket? Miért nem mondjuk meg nekik

már az iskola kezdetén: ez munka, kemény munka, vannak benne nehéz pillanatok, de remélhetőleg rá fogsz jönni az ízére-örömére, a cél a te boldogulásod, sikeres életed. S ez még csak a kezdet: mert később még több kényszer és még több szabály fogja meghatározni életutadat. Tudom, hogy ezt így *expressis verbis* kimondani nem túl szerencsés didaktikailag, de valahogy éreztetni kellene. Minden gyerek más, minden gyerekhez egyedi módszer kell. A jó szülő tudja ezt.

Gárdonyi Géza szobra Egerben

Egyéni és közösségi olvasmánylisták

És már itt is vagyunk a kötelező olvasmányoknál. Ahogy kötelező a számtan-mértan, újabban matematika, a szorzótábla, a képletek, a biológiai osztályozás, ugyanúgy vannak művek, amelyeket kötelező elolvasni, mert ez egyfajta

út a tudás felé. Vannak benne kacskaringók, vannak benne nagyon élvezetes részek, vannak benne feleslegesnek tűnő kitérők. Ugyanúgy, mint általában az életben minden dologban.

Határozottan állítom: a kötelező lehet jó, lehet csodálatos is. Sőt, többnyire az, vagy azzá válik, amikor nemzedéktársainkkal találkozáskor kiderül, hogy van azonos élményanyagunk. Direkt nem kötelezőolvasmány- emlékeimmel hozakodom elő. Bár én is végigtanultam az általános és a középiskolát, sőt még az egyetemet is, számos tudásanyagot a napi gyakorlatban nem használok. Mégis úgy vélem, hogy például matematikai alapismereteim valahol a mélyben befolyásolják gondolkodásmódomat, írásmódomat, talán retorikámat is, de nyelvészeti munkásságomban, szerkesztői tevékenységemben is nyoma lehet. Valahol mélyen beépültek, kielemezhetetlenül, de hatnak, munkálnak bennem. Ha nem lettek volna, ma más ember lennék.

Kétlem, hogy a kötelező olvasmányoknak egységesen, minden tanulóra kiterjedően esztétikai élvezetet kellene nyújtaniuk.

Kétlem, hogy valaha is összeállítható olyan lista, amely mindenhol, mindenütt érvényes.

Ha ez nem lehetséges, akkor a megoldás az lehetne: minden tanár a gyerekek ismeretében egyéni listát állítson össze. Lehetőség szerint minden egyes gyereknek egyéni listát. Ez lehetséges – és éppen az a szülő feladata. Olvasni, olvasni mindennap, könyvet választani és hazahozni, együtt olvasni, a gyereket könyvtárba íratni, könyvesboltban böngészni vele.

Az iskolában is lehet egyénre vagy osztályra szóló irodalmat ajánlani – sőt ezt talán még a tanterv is előírja. Ajánljon a tanár könyveket. Legyen idő ezek megbeszélésére. Én bizony így, magyartanári javaslatra olvastam el másodikos-

harmadikos gimnazista koromban a Faustot (nem tetszett), az Apostolt (tetszett) és Móricz Erdély-trilógiáját (közepesen tetszett).

De a személyre szóló ajánlat mellett az iskolában már megjelenik a közösség, a társadalom is. Belépünk a társadalomba, és el kell sajátítani az együttműködés alapjait. Többek között a közös nyelvet és persze a nyelvben kódolt értékrendeket. Ezt a célt szolgálja a tananyag, no és persze minden kötelező, így az olvasmány is.

Számomra nem az a fő kérdés, hogy mi legyen a kötelező olvasmányok listája, mert el tudok képzelni, A, B, C, sőt még D listát is. A társadalmi szerződés, a társadalmi együttműködés miatt azonban én azt a bizonyos A, B, C vagy D listát mindenképpen kijelölném, azt végigolvasnám és végigolvastatnám. Lehetne a neve: kötelező olvasmányok – minimum, és persze járulhatna hozzá helyi alapon kiválasztott többlet, járulékos kötelező és ajánlott olvasmány.

Ezek után az sem kérdés számomra, hogy az irodalomoktatás legyen időrendi előre vagy visszafelé haladó, tehát lineáris, vagy éppen alinerális, valamiféle tematikus vagy műfaji alapú. Lehet sikeres az egyik, lehet sikeres a másik is. De abban nyelvészként biztos vagyok, hogy az irodalmi mű szövegének a beható ismerete fontos. Ahhoz pedig kell a nyelvtan, akármennyire is kevésbé élvezetes az elején, kell a kategóriák (pl. szófajok, mondatrészek), kell a nyelvtan (grammatika) alapjainak megismerése. Ugyanúgy fontos a régi szövegek, stílusok megismerése is.

A hangemberek úgyis megmondják

Kicsit tartok a megmondóemberektől, ma azt mondják: hangemberektől, az irodalmiaktól is. Azoktól, akik biztosan tudják a tutit. Az írók-költők az avantgárddal már egy kicsit belerúgtak az olvasókba, jó részüket eltávolították. Az

irodalomtudósok később ébredtek, a modernizmusra, a korszerűségekre, a haladó hagyományokra alapozott ízlésdiktatúrájuk károsan hatott vissza magára az irodalomra is. Az értékes irodalomtól elpártolt embertömeget ma kárpótolja a bulvárirodalom vagy a bulvármédia. Van olyan elképzelés, hogy ezt kell jobban bevonni az oktatásba.

Ezért óvatosan kellene bánni az irodalom, s általában az iskola túlpedagogizálásával, mert a munka könnyen kontraproduktív lehet.

A kötelezőolvasmány-listák korszerűsítése kapcsán manapság a választhatóság olyan mértékűvé vált, hogy szinte minden választható és minden kihagyható. Kicsit tartok a korszerűsítendő kötelezőolvasmány-listáktól, mert bennünk korunk összeegyeztethetetlen politikai-értelmiségi székértáborainak sarkos preferenciája nyilvánul meg.

Állítólag veszélyben van a 19. század. A klasszikusok hallgatnak, sőt elhallgattatnak. Pedig én nekik egy kicsit jobban hiszek. Aki a klasszikusokat érti, az több nyelvi regisztert ismer. A klasszikusokból sokszor iskolapélda-szerűen tanulható az irodalmi mű felépítettsége. Aki érti Arany Jánost, érteni fogja korunk irodalmát is. Sőt érteni fogja korunk bugyuta praktikus szövegeit is – vagyis általában lesz jobb a szövegértő képessége. Aki viszont csak a mosóporreklámot hallgatja naphosszat, annak sok gondja lesz az életben. Egyébként efelé haladunk, bármennyit is beszélünk oktatásról, kötelező olvasmányokról, műveltségről.

Az irodalom komplex tantárgy, talán az egyik leginkább komplex, kapcsolatba hozható mindennel. Óriási a lehetősége és a felelőssége a magyartanárnak, arra kérem Önöket, hogy ennek a nagy hatalomnak és felelősségnek a birtokában álljanak hozzá a kérdéshez.

Megjegyzés: Felkérésre a 2015. évi XV. Győri Könyvszalon (győri Nemzeti Színház) rendezvényén tartott előadás írott változata.

(Képek: Balázs Géza)

Nincs hozzászólás!

Your Email address will not be published.

Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.